

MAŁGORZATA ŁAPA

 [HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-8901-8028](https://orcid.org/0000-0001-8901-8028)

MALGORZATA.LAPA@UNI.LODZ.PL

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny
Katedra Historii Polski Najnowszej

Szkic do portretu Witolda Staniewicza, profesora ekonomiki rolnej i ministra reform rolnych Działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna w latach 1921–1939

Sketch for a portrait of Witold Staniewicz, professor of agricultural economics and minister of agricultural reforms. Scientific, didactic and organizational activity in the years 1921–1939

Streszczenie: Witold Staniewicz (1887–1966) to urodzony i mieszkający w Wilnie w okresie Drugiej Rzeczypospolitej naukowiec, polityk i działacz społeczny. Był profesorem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, jego rektorem i prodziekanem Wydziału Rolniczego. Zainteresowania naukowe Staniewicza obejmowały: teorię polityki agrarnej i znaczenie rolnictwa w gospodarce narodowej, ekonomikę rolną, ekonomikę społeczną, historię rolnictwa i studiów rolniczych, problemy regionalnych uwarunkowań gospodarczych Wileńszczyzny oraz politykę deflacyjną. Artykuł podsumowuje aktualny stan wiedzy o Witoldzie Staniewiczu i przedstawia jego działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną w latach 1921–1939.

Słowa kluczowe: Staniewicz Witold, Druga Rzeczpospolita, nauka polska, profesoria, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, ekonomika rolnicza, rolnictwo, polityka rolna

Summary: Witold Staniewicz (1887–1966) is a scientist, politician and social activist born and living in Vilnius during the Second Polish Republic. He was a professor at the Stefan Batory University in Vilnius, its rector and vice-dean of the Faculty of Agriculture. Staniewicz's scientific interests included: theory of agrarian policy and

the importance of agriculture in the national economy, agricultural economics, social economy, history of agriculture and agricultural studies, problems of regional economic conditions of the Vilnius Region and deflation policy. The article summarizes the current state of knowledge about Witold Staniewicz and presents his scientific, didactic and organizational activities in the years 1921–1939.

Keywords: Staniewicz Witold, Second Republic of Poland, Polish science, professors, Stefan Batory University in Vilnius, agricultural economy, agriculture, agricultural policy

Wstęp

Uniwersytet Wileński wywodzący swe początki od końca lat 70. XVI stulecia, zamknięty przez władze carskie po powstaniu listopadowym, został ponownie otwarty 11 X 1919 r. Był uczelnią, która nawiązując do chlubnej przeszłości, zachowała dawny podział na fakultety, w ramach których funkcjonowały m.in. Wydziały Prawa i Nauk Społecznych oraz Matematyczno-Przyrodniczy. Z oboma związany był Witold Staniewicz. Ten wykształcony w Uniwersytecie Jagiellońskim i Politechnice w Monachium doktor filozofii i inżynier to postać niezwykle aktywna, ruchliwa, angażująca się w szereg różnorodnych przedsięwzięć, można by powiedzieć – niespokojna. Jak podkreślali mu współcześni, a potwierdzają badania historyków, był człowiekiem oddanym idei – wileńskim krajowcem i admiratorem Józefa Piłsudskiego¹. Był także dobrym organizatorem posiadającym talent przywódczy, którego cechowała „szczególna żarliwość, a zarazem szybkość orientacji i tworzenia koncepcji”, który – jak oceniali mu współcześni – „walczył [...] o swoje z zapałem, wytrwałością i energią, a zarazem z pogodą ducha i wrodzonym optymizmem”². Inni twierdzili, że wykazywał się skłonnością do zachowań apodyktycznych, był „Szarą eminencją, pragnącą wszędzie i wszystkim rządzić, [...] umysłem bystrym, lecz chaotycznym, chorobliwie ambitny i rządny władzy”³. W rok po śmierci profesora Staniewicza, w artykule wspomnieniowym tak o nim pisał młodszy kolega Stanisław Swianiewicz: „Jako uczoney miał dość różnorodne zainteresowania.

1 W jego wileńskim mieszkaniu „na najwidoczniejszym miejscu stała duża fotografia marszałka Piłsudskiego z własnoręczną dedykacją”. Zob.: S. Mianowski, *Świat który odszedł. Wspomnienia Wilnianina 1895–1945*, Warszawa 1995, s. 136.

2 K. Okulicz, *Życie wyteżone. Witold Staniewicz na tle swego czasu*, „Kultura” [Paryż] 1967, nr 7–8, s. 154.

3 A. Iwański, *Wspomnienia 1881–1939*, słowo wstępne J. Iwaszkiewicza, oprac. W. Zawadzki, Warszawa 1968, s. 439.

Jego naukowy temperament był raczej temperamentem historyka niż teoretyka ekonomii⁴. Inny autor dodawał: „Nigdy nie było mu bliskie formułowanie ogólnych twierdzeń teoretycznych, jedynie luźno związanych z daną rzeczywistością. Znajdował za to zawsze, również w badaniu zjawisk społeczno-ekonomicznych, specjalne upodobanie w dociekaniu obiektywnych następstw określonych, ogólnych warunków, w których przebiega samo życie”⁵.

Barwna postać Witolda Staniewicza niewątpliwie zasługuje na zainteresowanie badaczy. Dotychczas, poza wartościowym biogramem w *Polskim Słowniku Biograficznym*, kilkoma artykułami oraz okolicznościowymi drobnymi wspomnieniami, nie doczekała się biografii.

Celem niniejszego szkicu jest wskazanie najważniejszych aktywności i osiągnięć Witolda Staniewicza na polu dydaktycznym, organizacyjnym i naukowym, związanych z jego wileńską karierą uniwersytecką – od kwietnia 1921 r. do zamknięcia Uniwersytetu Stefana Batorego w grudniu 1939 r. W działalności uniwersyteckiej szczególną uwagę zwrócono na charakterystyczne podejście Staniewicza do twórczości naukowej. Tę bowiem realizował, wiążąc rozważania teoretyczne z obserwacjami praktyki gospodarczej w Polsce i za granicą. Wykorzystywał także i adaptował do warunków polskich doświadczenia badaczy z innych krajów, szczególnie Szwajcarii i Niemiec. W. Staniewicz miał okazję zweryfikować swoje teoretyczne rozważania w zakresie ekonomiki rolnictwa w praktyce zarządzania tym działem gospodarki. Z tego powodu w artykule odniesiono się także do jego działalności na stanowisku ministra reform rolnych. Artykuł nie pretenduje do całościowego ujęcia tematu. W zamierzeniu autorki powstał jako wynik dotychczasowych, zakrojonych na szerszą skalę badań nad życiem, w tym działalnością naukową i dydaktyczną Witolda Staniewicza.

Pisząc niniejszy szkic, autorka wykorzystała zasoby źródłowe dotyczące pracy zawodowej Staniewicza zdeponowane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu oraz Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas w Wilnie, a także prywatnym archiwum Witolda Staniewicza znajdującym się w posiadaniu jego rodziny. Wśród źródeł drukowanych szczególnie cenne okazały się materiały wspomnieniowe autorstwa współpracowników i uczniów W. Staniewicza oraz jego samego. Autorka korzystała także z ustaleń badawczych zawartych w pracach Małgorzaty Przeniosło,

4 S. Swianiewicz, *Witold Staniewicz*, „Kultura” [Paryż] 1967, nr 6, s. 19–20.

5 T. Trzaska [Z. Zakrzewski], *Człowiek nauki i nieugiętej postawy (Witold Staniewicz 1887–1966)*, [w:] *Byli wśród nas*, praca zbiorowa red. F. Lenort, Poznań 1978, s. 266.

Andrzeja A. Zięby, Zbigniewa Zakrzewskiego, Tomasza Schramma, Henryki Ilgievič i innych autorów wymienionych w bibliografii. Do analizy pracy naukowej profesora Staniewicza posłużyły jego prace wydane do wybuchu drugiej wojny światowej.

Życiowe drogi

Witold Staniewicz urodził się 3/15 IX 1887 r. w Wilnie. Był synem Cezarego i Julii z Rossochackich⁶. W Wilnie spędził lata dzieciństwa i wczesną młodość – tam od roku 1897 uczęszczał do II Gimnazjum, w którym w czerwcu 1906 r. zdał egzaminy maturalne. Na studia wyjechał do Krakowa. W latach 1906–1911 pobierał nauki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie jego zainteresowania koncentrowały się na naukach przyrodniczych. 12 IX 1910 r. uzyskał absolutorium, a 30 V 1911 r. stopień doktora filozofii w zakresie nauk przyrodniczych na podstawie pracy o fizjologii pierwotniaków (publikacja *Badania doświadczalne nad trawieniem tłuszczu u wymoczków* ukazała się w „Rozprawach Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności”)⁷. W roku akademickim 1910/1911 został słuchaczem Studium Rolniczego będącego częścią Wydziału Filozoficznego. Po roku, 24 VII 1911, zdał egzamin promocyjny – pierwszy egzamin rolniczy⁸ i wyjechał do Monachium, aby kontynuować studia rolnicze na tamtejszej

6 Zob.: Prywatne Archiwum Witolda Staniewicza (dalej: PAWS), Dokumenty osobiste – akta stanu cywilnego [kopie wszystkich cytowanych dokumentów pochodzące z PAWS znajdują się w posiadaniu autorki i zostały udostępnione za zgodą nieżyjącego już Restytuta Staniewicza – syna Bohatera artykułu]. Por.: biogram Witolda Staniewicza w *Polskim Słowniku Biograficznym*: A. A. Zięba, *Staniewicz Witold Cezary*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLI. Warszawa–Kraków 2002, s. 563 (tam błędna data urodzin).

7 PAWS, Dokumenty osobiste – świadectwa gimnazjalne, dyplom doktorski Uniwersytetu Jagiellońskiego; W. Staniewicz, *Badania doświadczalne nad trawieniem tłuszczu u wymoczków (z tablicą X)*, „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności”, seria III, dział B, t. 10(50) Nauki Biologiczne, Kraków 1911, s. 213–231. Por.: Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP), t. 5818, k. 97. Curriculum vitae, Wilno 10 VI 1926; *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae in saeculis XVIII–XX, Tomus III: 1850/51–1917–18. S–Ś*, Kraków 2014, s. 506.

8 W ciągu roku akademickiego 1910–1911 Staniewicz był słuchaczem wykładów prowadzonych przez: Stefana Surzyckiego, Kazimierza Rogoyskiego i Waleriana Kleckiego. Latem 1911 r. wziął udział w wycieczkach studenckich, podczas których poznał rolnictwo na Morawach i Węgrzech. Tamże; PAWS, Dokumenty osobiste – Świadectwo pierwszego egzaminu promocyjnego, Kraków 24 VII 1911; tamże, Kopia dyplomu doktorskiego.

politechnice. Został słuchaczem na Wydziale Rolniczym Politechniki w Monachium (Königlich Bayerische Technische Hochschule in München), gdzie 1 VIII 1913 r. złożył z wyróżnieniem egzamin dyplomowy i uzyskał stopień inżyniera rolnictwa⁹. Jednocześnie w Instytucie Techniczno-Ekonomicznym (Technisch-Wirtschaftliches Institut) tej uczelni studiował ekonomię społeczną. Jego mistrzem i naukowym przewodnikiem był znany politolog i ekonomista Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld. W tym samym czasie, w latach 1911–1913, prowadził badania w Instytucie Zoologicznym (Zoologisches Institut) w Uniwersytecie Ludwika-Maksymiliana w Monachium (Ludwig-Maximilians-Universität München). Tam pod kierunkiem wybitnego zoologa i lekarza prof. Richarda von Hertwiga przygotowywał materiały do planowanej habilitacji¹⁰. W roku 1913 wydarzenia rodzinne skłoniły go do powrotu na Wileńszczyznę. Do Monachium nie wrócił.

We wspomnieniach o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie Staniewicz napisał: „Zdecydowałem się więc powrócić na Litwę, by stanąć do pracy na ziemi rodzinnej, nie rezygnując jednak z aspiracji naukowych, a to w przeświadczeniu, że niedługo zaistnieją możliwości takiej pracy”¹¹. Tak też się stało. Tutaj do 1918 r. gospodarował w swoim majątku Gieniejcziszki¹² oraz pomagał zarządzać majątkiem Zielenpol (Zielonpol) należącym do matki. Zaczął współpracować z Wileńskim Towarzystwem Rolniczym (do jego Rady został wybrany w 1914 r.), Towarzystwem Popierania Kooperacji i Towarzystwem Przyjaciół Nauk w Wilnie¹³. Zbliżył się też do wileńskiej grupy demokratów oraz grona intelektualnej elity wileńskiej. W środowisku tzw. krajowców¹⁴ skupionych wokół Tadeusza

9 Tamże, Diplom-Landwirte, München den 6 februar 1914; tamże, Zeugnis über die Diplom-Hauptprüfung für Landwirte.

10 W. Staniewicz, *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1966, Seria B, z. 11, s. 109. Współpraca z wybitnym naukowcem była możliwa dzięki poparciu prof. M. Siedleckiego z UJ, pod kierunkiem którego Staniewicz przygotował rozprawę doktorską.

11 W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 110.

12 Gieniejcziszki (lit. Genaitiškiiai) leżały w powiecie trockim, gmina Wysoki Dwór (lit. Aukštadvaris). Staniewicz utracił majątek w wyniku włączenia tego obszaru do Litwy. Oba majątki: Gieniejcziszki i Zielenpol obejmowały obszar około 700 ha.

13 Należy dodać, że wśród pierwszych członków tego ostatniego był ojciec Witolda – Cezary Augustyn Staniewicz. Zob.: H. Ilgievič, *Vilniaus senovės ir mokslo mylėtojai XX amžiaus pradžioje (Lovers of Vilnius antiquity and science at the beginning of the 20th century)*, Vilnius 2019, s. 133–134. Zob. też: A.A. Zięba, *Staniewicz...*, s. 564.

14 „Krajowość”, czyli „ideologia krajowa”, została sformułowana na Białorusi i Litwie na początku XX w. Krajowcy stwierdzali, że wszyscy rdzenni mieszkańcy historycznej

Wróblewskiego spotykał m.in. Władysława Abramowicza, Jana Piłsudskiego, Aleksandra i Ludwika Chomińskich oraz Bronisława Krzyżanowskiego¹⁵. Uczestniczył w działalności miejscowych organizacji rolniczych, spółdzielczych i oświatowych, rozpoczął działalność polityczną – związał się z Polską Organizacją Wojskową¹⁶. Będąc internowanym przez niemieckie władze okupacyjne w latach 1916–1918, przebywał w Gieniejszkach, gdzie poświęcał czas na prowadzenie gospodarstwa rolnego oraz pracę naukową, głównie lekturę. Jak wspominał u kresu życia, w okresie internowania zmienił zainteresowania naukowe. Swojej przyszłości nie widział już w naukach przyrodniczo-rolniczych. Zaczął ją wiązać z naukami społeczno-gospodarczymi. Zwrot ten spowodowały doświadczenia zdobyte podczas zarządzania własnym majątkiem ziemskim, liczne kontakty z miejscowym środowiskiem wiejskim oraz lektura polskiej literatury społeczno-ekonomicznej¹⁷. Związki z codzienną praktyką rolniczą, a przede wszystkim trudy prowadzenia gospodarstwa w warunkach wojennych odcisnęły piętno na późniejszym pojęciu Staniewicza do zagadnień naukowych.

Litwy, niezależnie od ich etnokulturowej i stanowej przynależności, należą do jednego „narodu Litwinów”. Głównym kryterium owej narodowej przynależności było poczucie patriotyzmu w stosunku do Litwy historycznej, zaś jednym z celów działalności środowiska – pogodzenie partykularnych interesów miejscowych narodów z ich ogólnym interesem, pod jakim rozumiano dobro wspólnej Ojczyzny, historycznej Litwy. „Jednak mimo zamiarów ideologów, którzy mówili o «obywatelach Kraju», krajowość wyrosła z poszukiwania przez Polaków litewskich swego miejsca w nowym społeczeństwie”. A. Smalianczuk, *W poszukiwaniu idei narodowej. „Krajowość” początku XX wieku jako próba ideologii „Polaków litewskich”*, „Sprawy Narodowościowe” Seria Nowa 2017, nr 49, s. 7/10. Opublikowano w Internecie: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_11649_sn_1527/c/sn.1527-3160.pdf [dostęp: 21 marca 2022]. Koncepcja krajowa była ideologią Polaków litewskich, stworzoną przede wszystkim dla nich. Z postawami krajowców była związana przede wszystkim perspektywa polskości na Litwie historycznej. Szerzej zob.: J. Bardach, *Polacy a narody Litwy historycznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, nr 38(2), s. 35–52; J. Jurkiewicz, *Koncepcja krajowa a przemiany stosunków narodowościowych na Litwie i Białorusi w początkach XX w. (do 1918 r.)*, [w:] *Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu (11–12 maja 1998)*, red. J. Jurkiewicz, Poznań 1999, s. 119–134.

15 Tamże; J. Jurkiewicz, *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*, Poznań 1983.

16 PAWS, Staniewicz W., *Wspomnienia z dzieciństwa i młodości (lata 1887–1922)*, s. 21–23, kopia mpis.

17 Tamże, s. 27.

W okresie Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, od 2 V 1919 do 14 VII 1920 r. Staniewicz pełnił obowiązki starosty trockiego¹⁸. Miał też epizod żołniersko-bojowy – w 1917 r. tworzył struktury i był komendantem Okręgu Trockiego POW na Litwie, walczył w oddziale ochotniczym podczas obrony Wilna, a 16 VII 1920 r.¹⁹ wstąpił do Wojska Polskiego i znalazł się w szeregach oddziałów walczących z bolszewikami – służył jako adiutant, następnie oficer do zleceń i szef kancelarii wojskowej gen. Lucjana Żeligowskiego. W ciągu kilku miesięcy uzyskał stopień podporucznika (1 sierpnia) oraz został kawalerem orderu *Virtuti Militari* V klasy (3 września)²⁰.

Wyreklamowany z wojska, 29 XII 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. To pozwoliło mu podjąć pracę na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie²¹. 8 I 1922 r. odbyły się wybory do Sejmu Litwy Środkowej. Staniewicz został do niego wybrany z listy PSL Ziemi Wileńskiej. Podczas obrad w dniu 20 lutego

18 Formalnie obowiązki te pełnił do 30 listopada, jednak z powodu wstąpienia do Wojska Polskiego otrzymał bezterminowy urlop. PAWS, Dokumenty osobiste – Pismo Sekretariatu Generalnego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich do Starosty pow. trockiego Witolda Staniewicza nr 6/20, Warszawa, dnia 25 lipca 1920 r.; tamże, Książeczka Stanu Służby Oficerskiej Witolda Staniewicza nr 445, s. 7. Por.: AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 99, Curriculum vitae, Wilno 10 VI 1926.

19 W zachowanych dokumentach występuje również data 15 VII 1920 r. Witold Staniewicz, jako były podoficer POW, Dekretem Naczelnego Wodza Wojska Polskiego z dn. 20 IX 1920 r. został powołany z dniem 1 VIII 1920 r. podporucznikiem piechoty, przydział 201 pp. Zob.: Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych 1920, nr 38, poz. 894, s. 968; PAWS, Dokumenty osobiste – Książeczka Stanu Służby Oficerskiej Witolda Staniewicza nr 445, s. 7.

20 Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie, dalej: LCVA), Stepono Batoro Universitetas Vilniuje (Uniwersytet Stefana Batorego, dalej: USB), Fond 175, ap. 1(I) Bb, b. 778, k. 42, 63; AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 98, 99; PAWS, Dokumenty osobiste – Karty Kwalifikacyjne dla Komisji Weryfikacyjnej, książeczka wojskowa W. Staniewicza, legitymacja Orderu Wojennego „*Virtuti Militari*” nr 180; G. Łukomski, B. Polak, A. Suchcitz, *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863–1864, 1914–1945*, Koszalin 1997, s. 299; S. Mianowski, dz. cyt., s. 135. Dostępne dokumenty, w tym książeczka wojskowa oraz karty kwalifikacyjne, nie pozwalają na jednoznaczne określenie cesur czasowych przebiegu służby wojskowej Staniewicza. W zachowanych dokumentach daty przydziału do poszczególnych jednostek, udzielanych urlopów itp. nie pokrywają się (kwestia ta wymaga dalszych ustaleń).

21 LCVA, USB, Fond 175, ap. 1(I) Bb, b. 778, k. 42, 151; PAWS, Dokumenty osobiste – Pismo Senatu i Rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie do D-ra Witolda Staniewicza, L. 3186 1920/21, Wilno dn. 12 IX 1921; tamże, Pismo Sztabu generalnego, Oddział V Nr 74426/V.P.R. do Dowództwa Gr. Oper. Bieniakonie Oddział V z dn. 29 XII 1921 w spr. przeniesienia Witolda Staniewicza z 80 pp. Nowogrodzkiego do rezerwy.

głosował za włączeniem Litwy Środkowej do Polski²². Po rozwiązaniu Sejmu 25 III 1922 r. wraz z grupą posłów przeszedł do Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej, gdzie zasiadał do 27 listopada. Jak zapisał we wspomnieniach, jeszcze przed zakończeniem kadencji Sejmu zdecydował poświęcić się pracy naukowej²³. W przyszłości okazało się, że jego aktywność miała się rozwijać także na innych polach, w tym jako ziemianina zarządzającego dużym gospodarstwem rolnym. Prawdopodobnie w roku 1923 (najpóźniej 1924) objął w administrację majątki Wersoka²⁴ i Dzierżaniszek²⁵ w powiecie lidzkim (łącznie około 572 ha) należące do żony i jej rodzeństwa. Prowadził je z sukcesem do roku 1940.

Rok 1926 przyniósł istotne zmiany na polskiej scenie politycznej. W wyniku zamachu stanu władzę w państwie przejął Józef Piłsudski i związane z nim środowisko nazywane później sanacyjnym. W konsekwencji zachodzących w kraju zmian 20 czerwca Staniewicz został powołany na urząd ministra reform rolnych²⁶. Na tym stanowisku pozostawał w kolejnych rządach Kazimierza Bartla, Józefa Piłsudskiego i Kazimierza Świtalskiego, nieprzerwanie do 4 XII 1930 r. W ciągu czterech lat urzędowania jego dynamiczna natura i talenty organizacyjne zaważyły na kierunku przemian strukturalnych w polskim

22 *Sejm Wileński 1922. Przebieg posiedzeń według sprawozdań stenograficznych w opracowaniu kancelarii sejmowej*, Wilno 1922, s. V, IX, XI. Szerzej zob.: A. Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1995, s. 82–130.

23 W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 113–114. Karierę naukową rozwijał na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie i na Politechnice Lwowskiej, a po zakończeniu II wojny światowej na Uniwersytecie Poznańskim i w Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu.

24 Wersoka (lit. Verseka) – wieś w powiecie lidzkim województwa wileńskiego II RP, gmina Ejszyszyki (lit. Eišiškių seniūnija); obecnie gmina Koleśniki (lit. Kalesninkų seniūnija), sołectwo Matujzy (lit. Matuizų seniūnaitija). Dobra ziemskie Wersoka obejmowały: Majątek Wersoka, folwark Dzierżaniszek i przyległości o łącznej powierzchni 572 ha. W 1923 r. majątek Wersoka znalazł się w rękach dzieci Aleksandry z Borodziczów Sumorokowej: w $\frac{2}{3}$ należał do Eugenii z Sumoroków Staniewiczowej (Wersoka I) i w $\frac{1}{3}$ do Janiny Sumorok (Wersoka II). Prawdopodobnie od 1923 r. Staniewicz zarządzał całością majątku. PAWS, Dokumenty Restytutu Staniewicza – Pismo Restytutu Staniewicza do Zarządu Geodezji i Katastru Miejskiego Dział Gospodarowania Nieruchomościami Skarbu Państwa, Poznań 6 XII 2000 r., s. 1–3; AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 99, Curriculum vitae, Wilno 10 VI 1926.

25 Folwark Dzierżaniszek (lit. Diržioniškės) z dóbr ziemskich Wersoka, od 1923 r. należał do rodzeństwa Sumoroków: w $\frac{1}{3}$ do Janiny, a w $\frac{2}{3}$ do Leona. Prawdopodobnie od 1923 r. na mocy pełnomocnictwa udzielonego przez właścicieli Staniewicz zarządzał całością folwarku. W 1937 r. kupił część należącą do Leona. PAWS, Dokumenty Restytutu Staniewicza – Pismo Restytutu Staniewicza..., s. 1–3.

26 AAN, Prezydium Rady Ministrów. Akta Grupowe, t. 2–7(17), k. 95.

rolnictwie²⁷. W tym okresie nie zaniedbywał kontaktów z Wilnem, w którym pozostała jego żona Eugenia Anna z Sumoroków²⁸ oraz syn – Restytut Witold²⁹. W latach 1926–1930 działał aktywnie w samorządzie miejskim Wilna – w czerwcu 1927 r. zdobył mandat w Radzie Miejskiej. Rok później założył wraz z Władysławem Abramowiczem i Kazimierzem Okuliczem spółkę, która przejęła „Kurier Wileński”. Prowadził ożywioną działalność społeczną na rzecz rodzinnego miasta.

Jeszcze w trakcie pełnienia obowiązków ministra Staniewicz został mianowany profesorem zwyczajnym USB, a po zakończeniu urzędowania kontynuował w pełnym wymiarze obowiązki uniwersyteckie³⁰. W działalności naukowej nie ograniczał się tylko do Wilna. Był członkiem m.in. Międzynarodowej Konferencji Rolniczej i Międzynarodowego Biura Agrarnego. Poza tym angażował się na wielu innych polach. Naturalnym terenem jego aktywności były gospodarcze i naukowe organizacje rolnicze. Zasiadał m.in. w Wileńskiej Izbie Rolniczej, był członkiem prezydium Związku Izb i Organizacji Rolniczych, rady nadzorczej Państwowego Banku Rolnego, Rady Naukowej Instytutu Kultury Wsi oraz przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Gospodarczego Ziemi Wschodnich. Ponadto uczestniczył w Komitecie Budowy Pomnika Adama Mickiewicza i Związku Peowiaków Okręgu Wileńsko-Nowogródzkiego. Brał udział w życiu kulturalnym Wilna³¹.

27 Staniewicz, odpowiedzialny w rządach pomajowych za poczynania w zakresie przebudowy ustroju rolnego, w latach 1926–1930 podjął próbę wypracowania i realizacji kompleksowego planu restrukturyzacji agrarnej kraju. Program ten stał się linią przewodnią nie tylko jego własnej polityki, lecz również polityki jego następców. Szerzej zob.: M. Łapa, *Witold Staniewicz – minister reform rolnych w latach 1926–1930*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2009, t. 6, s. 236–255.

28 Eugenia Anna Staniewiczowa (ur. 4 IX 1889 r.) była córką adwokata i sędziego Restytuta Sumoroka i Aleksandry z Borodziejów. Ślub Eugenii i Witolda odbył się 24 VIII 1921 r. w rzymskokatolickim kościele parafialnym Św. Jakuba w Wilnie. PAWS, Dokumenty osobiste – odpis metryki z ksiąg metrykalnych kościoła Św. Apostołów Filipa i Jakuba w Wilnie za 1921 r., nr 116; Z. Kaczmarek, *Staniewiczowa Eugenia*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41, z. 3, Warszawa 2002, s. 572–573.

29 Restytut Witold Staniewicz urodził się 18 VIII 1929 r. w Wilnie. Biogram zob.: *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 3, red. J. Skórzyński, P. Sowiński, M. Strasz, Warszawa 2006, s. 256–258.

30 M. Przeniosło, *Witold Staniewicz – profesor ekonomiki rolnictwa, rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2016, t. 12, s. 20.

31 PAWS, Dokumenty osobiste – zaświadczenia dotyczące udziału w organizacjach społecznych; A. Bortkiewicz-Szyszkowska, *Z historii Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Alma Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996, s. 176.

Lata drugiej wojny światowej W. Staniewicz spędził w Wilnie oraz w Wer-soce. Po zajęciu Wileńszczyzny przez Litwę wraz z innymi uczonymi bezwocnie zabiegał w Kownie o zgodę na działalność USB. 15 grudnia władze litewskie nakazały likwidację Uniwersytetu³². Od października 1939 do czerwca 1940 r. wydawał „Kurier Wileński”. W tym czasie, mimo cenzury litewskiej, „Kurier” stał się jedynym miarodajnym głosem polskiej opinii publicznej w Wilnie³³. Za zgodą rządu kowieńskiego Staniewicz został jednym z wiceprezesów utworzonego w Wilnie Komitetu Polskiego. Korzystając z dobrych kontaktów z politykami litewskimi, zabiegał w Kownie o zmianę antypolskich zarządzeń, zwolnienie aresztowanych Polaków oraz reaktywowanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk³⁴. Patronował też Obozowi Niepodległościowemu, tajnemu klubowi dyskusyjnemu środowiska piłsudczykowskiego³⁵. W czerwcu 1940 r. Wilno ponownie znalazło się w rękach sowieckich, „Kurier Wileński” został zawieszony, a rodzina Staniewicza utraciła majątki w powiecie lidzkim. Sam Staniewicz był zmuszony ukrywać się. W czasie kolejnej okupacji, niemieckiej, był poszukiwany przez Gestapo. W roku szkolnym 1941/1942 i 1942/1943 nauczał w Wilnie w tajnym polskim szkolnictwie gimnazjalnym, a w latach 1940–1944 w szkolnictwie wyższym³⁶. Od lipca 1942 r. współpracował z organem Biura Informacji i Propagandy Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej, dwutygodnikiem „Niepodległość”³⁷.

Po zakończeniu wojny wyjechał z Wilna i w lipcu 1945 r. osiadł w Poznaniu³⁸. Już 21 VIII 1945 r. Senat Uniwersytetu Poznańskiego powziął uchwałę

32 Szerzej zob.: *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Dokumenty i materiały*, zebrał i wstępem opatrzył P. Łossowski, Warszawa 1991.

33 S. Lewandowska, *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997, s. 278–282.

34 P. Łossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1982, s. 72, 123, 165, 253.

35 L. Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 1999, s. 334–335.

36 PAWS, Dokumenty osobiste – Notarialne zaświadczenie prof. Władysława Dziewulskiego i prof. Jana Pruffera potwierdzone przez notariusza Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń 7 X 1947; tamże, Zaświadczenie wystawione przez prof. Iwo Jaworskiego, Toruń 11 X 1947; L. Zasztowt, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993, nr 4, s. 96; Z. Lewicka, *Informacja o kompletach tajnego nauczania w Wilnie (wspomnienia uczeni)*, [w:] *Wilno jako ognisko oświaty w latach próby. Świadczenia o szkole lat 1939–1945*, zebrały i zredagowały E. Feliksiak i M. Skorko-Barańska, Białystok 1991, s. 219.

37 G. Mazur, *Biuro Informacji i Propagandy SZP–ZWZ–AK 1939–1945*, Warszawa 1987, s. 232; J. Cywińska, *W okupowanym Wilnie*, Bydgoszcz 1997, s. 67.

38 PAWS, Dokumenty osobiste – Zaświadczenie nr 1045 o repatriacji. Państwowy Urząd Repatriacyjny oddział w Poznaniu Nr dz. 14127/46 (12 XI 1946).

o nadaniu Staniewiczowi uprawnień członka Rady Wydziału Rolniczo-Leśnego. W ten sposób rozpoczął się poznański okres jego pracy naukowej i dydaktycznej³⁹. Został on przerwany 21 X 1950 r. Wówczas Staniewicza aresztowano i oskarżono o działalność reakcyjną. W więzieniu przebywał do 4 IV 1951 r., jednak dopiero rok później (4 IV 1952), z powodu braku dowodów Prokuratura Wojewódzka wydała postanowienie o umorzeniu wobec niego postępowania⁴⁰. Po zwolnieniu z więzienia, z początkiem października 1951 r. został na uczelni przeniesiony w stan nieczynny, a rok później w stan spoczynku⁴¹. 1 II 1957 r. Staniewicza reaktywowano jako samodzielnego pracownika naukowego w Katedrze Ekonomiki Leśnictwa Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu⁴². W październiku 1960 r. przeszedł na emeryturę.

Profesor Witold Staniewicz zmarł w Poznaniu 14 VII 1966 r.

39 Tamże, Pismo dziekana Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego do W. Staniewicza L.dz. 305/45, Poznań 24 VIII 1945.

40 W. Staniewicz był podejrzany o popełnienie przestępstwa z art. 24 § 1 Dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa. Art. 24 § 1 głosił: „Kto przechowuje pisma, druki lub wizerunki, wymienione w art. 23, podlega karze więzienia do lat 5”. W tym przypadku chodziło o materiały „które zawierają fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego bądź obniżyć powagę jego naczelnich organów”. Akta śledztwa zob.: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu [1945] 1983–1990, sygn. IPN Po 04/1345, k. 1–26. Por.: PAWS, Uwięzienie w Poznaniu 1950–1951 – Akta sprawy w Sądzie Wojewódzkim w Poznaniu, IV K/20/51, IV Si/2/50; śledztwa, 14 V 1952; tamże, Zawiadomienie Prokuratury Wojewódzkiej w Poznaniu o umorzeniu sprawy; *Na tropach bezprawia. Witold Staniewicz w areszcie śledczym*, red. Z. Kaczmarek, Poznań 1995, s. 47–78.

41 PAWS, Dokumenty osobiste – Pismo Ministra Szkolnictwa Wyższego Nr. DK. II–3a–1425/52, Warszawa 27 V 1952; *Dzieje Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1945–2019*, pod red. S. Jankowiaka i T. Schramma, Poznań 2019, s. 16–18.

42 Początkowo pracował w Katedrze Ekonomiki Leśnictwa – pełnił obowiązki kierownika Zakładu Planowania Gospodarczego (1 II 1957–15 X 1958), a następnie na Wydziale Rolnym objął Katedrę Ekonomiki Socjalistycznych Przedsiębiorstw Rolnych (od 1 V 1958 – Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa). Ponownie rozwinął działalność dydaktyczną i naukową. Zob.: PAWS – Dokumenty osobiste – Pismo Ministra Szkolnictwa Wyższego Nr Dr. IV/V.4–50/56/7, Warszawa 19 I 1957; *Na tropach bezprawia...*, s. 47–78; T. Schramm, *Kilka mniej znanych kart z dziejów Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1994, s. 13–14; Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu (dalej: AUPwP), Akta osobowe Witolda Staniewicza, sygn. 54/63/26, k. 48–49, 94; *Kronika Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu za lata akademickie 1951/52–1958/59*, Poznań 1960, s. 106, 111, 209, 234; *Wyższa Szkoła Rolnicza w Poznaniu. Skład osobowy i spis wykładów. Rok akademicki 1958/59*, Poznań 1958, s. 15, 87–89.

Kariera uniwersytecka – dydaktyk i administrator

Witold Staniewicz został zatrudniony na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w 1921 r. Stanowisko starszego asystenta w Katedrze Ekonomii Społecznej na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych powierzono mu 1 kwietnia⁴³. Jednak właściwy początek kariery zawodowej Staniewicza przypadł na rok następny, kiedy po zwolnieniu z wojska wrócił do Wilna i rozpoczął wykłady uniwersyteckie. W latach 1922/1923–1923/1924 przygotowywał też pracę, na podstawie której pragnął się habilitować⁴⁴. Procedurę habilitacyjną w zakresie polityki agrarnej przeprowadził w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Rada Wydziału Rolnego SGGW podjęła pozytywną decyzję w tej sprawie 6 XI 1923 r., a minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego zatwierdził ją 19 I 1924 r. Wkrótce, 27 lutego, Staniewicz przeniósł habilitację na Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB⁴⁵ i tam kontynuował karierę. Od roku akademickiego 1924/1925 prowadził wykłady zlecone z zakresu ustawodawstwa agrarnego i polityki agrarnej⁴⁶. W owym czasie uzyskanie habilitacji dawało jedynie możliwość prowadzenia zajęć zleconych. Uzyskanie stałego stanowiska, zwłaszcza wyższego (adiunkta, profesora) było bardzo trudne, ponieważ zależało od ilości katedr profesorskich, a tę reglamentowało państwo⁴⁷. Praca zlecona wiązała się także z niskim uposażeniem. Obok prowadzenia zajęć dydaktycznych Staniewicz był aktywny

43 PAWS, Dokumenty osobiste – Pismo Senatu i Rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie do D-ra Witolda Staniewicza, L. 3186 1920/21, Wilno dn. 12 IX 1921; LCVA, USB, Fond 175, ap. 1(I) Bb, b. 778, k. 42, 151; *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–29*, Wilno 1929, s. 256. Katedrą Ekonomii Społecznej kierował wówczas Władysław Zawadzki.

44 Po latach W. Staniewicz wspominał: „Zgodnie jednak z radą rektora [Wiktora Staniewicza], jak również i mojego profesora Władysława Zawadzkiego lata 1922/1923 i 1923/1924 poświęciłem na pisanie pracy habilitacyjnej [...]”. Zob.: W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 116.

45 AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 98, Curriculum vitae, Wilno 10 VI 1926; LCVA, USB, Fond 175, ap. 1(I) Bb, b. 778, k. 56; *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spisy wykładów na trzy trymestry w roku akademickim (1924/1925–1926/1927)*, Wilno. W życiorysie sporządzonym w 1926 r. Staniewicz pisał, że w trzecim trymestrze roku akad. 1923/1924 pracował w SGGW.

46 LCVA, USB, Fond 175, ap. 1(I) Bb, b. 778, k. 54–56; *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spisy wykładów...*, (1924/1925–1926/1927).

47 Na temat zasad nadawania stopni i tytułów naukowych oraz zatrudniania kadry akademickiej w okresie międzywojennym zob.: M. Przeniosło, *Stopnie, tytuły i stanowiska naukowe w II Rzeczypospolitej*, „Res Historica” 2012, nr 33, s. 149–170.

także na innych polach – pełnił funkcję sekretarza redakcji „Rocznika Prawniczego Wileńskiego” oraz był członkiem Wydziału III i sekretarzem naukowym Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie⁴⁸. Wspominał, że „Były to bardzo miłe zjęcia, ale bezpłatne, bo wówczas docentów etatowych nie było”⁴⁹, co powodowało trudną sytuację finansową rodziny. Staniewicz starał się więc dorabiać, m.in. „kierując działem gospodarczym w Kurierze Wileńskim”⁵⁰.

Mimo trudności realizował się jako wykładowca akademicki, nauczyciel i mentor kolejnych roczników przyszłych agronomów. W roku 1925/1926 władze uczelni zleciły mu wykłady z ekonomii rolnej w nowo utworzonym przy Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Studium Rolniczym. W połowie lat 20. prowadził w tym ostatnim także konwersatorium rolniczo-hodowlano-organizacyjne⁵¹. Na przełomie 1924 i 1925 r. (w drugim trymestrze) uzyskał urlop naukowy, który wykorzystał na podróż do ośrodków naukowych w Szwajcarii oraz we Włoszech⁵².

Aktywności naukowej i dydaktycznej nie towarzyszyły awanse uniwersyteckie⁵³. W latach 1925 i 1926 Staniewicz bez powodzenia zabiegał o stanowisko kierownika katedry, najpierw Ekonomiki Rolnej, a następnie Ustawodawstwa i Polityki Agrarnej. O niepowodzeniu przesądziły decyzje MWRiOP o likwidacji katedr, co skomentował:

na Wydziale Prawa [...] miała [...] być utworzona katedra ustawodawstwa i polityki agrarnej, na którą miałem być powołany. Katedrę tę jednak ministerstwo skreśliło ze względów oszczędnościowych, pomimo, iż kandydatura moja była życzliwie i gorąco popierana zarówno przez Wydział jak i senat. Również i w Studium Rolniczym, przeznaczona dla mnie katedra, została ze względów oszczędnościowych skreślona. [...] Zaciąłem więc zęby i pracowałem, zwłaszcza, że poza mizerną sytuacją finansową, wileńska atmosfera pracy była nadzwyczaj przyjemna [...] ⁵⁴.

48 *Zarys stanu i działalności Towarzystwa przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1907–1932 oraz sprawozdanie za rok 1931*, Wilno 1932, s. 13, 15, 25.

49 W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 121.

50 Tamże.

51 *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spisy wykładów...*, (1924/1925–1926/1927).

52 Na ten temat w dalszej części artykułu. AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 90, 99.

53 Po latach z pewnym rozgoryczeniem Staniewicz wspominał: „Tym moim sukcesom zagranicznym niezupełnie odpowiadała moja sytuacja na Uniwersytecie Wileńskim”. W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 121.

54 Tamże, s. 121–122.

Tymczasem, w związku z przejściem prof. Stefana Pawlika na emeryturę otrzymał propozycję objęcia Katedry Administracji Rolniczej na Wydziale Rolniczo-Lasowym Politechniki Lwowskiej. Aplikując na stanowisko profesora nadzwyczajnego, Staniewicz przedstawił do oceny prace z lat 1923–1926⁵⁵. Komisja do spraw obsady stanowiska kierownika katedry bardzo wysoko oceniła jego kwalifikacje. We wniosku rekomendacyjnym napisano:

Kandydat ma doskonałe przygotowanie przyrodnicze, w dalszym ciągu rolnicze i w końcu ekonomiczne oraz posiada dostateczną zupełnie znajomość praktycznego gospodarowania nie tylko przez odbycie praktyki rolniczej w czasie studiów, ale i przez administrację i odbudowę majątków ziemskich i to kilkukrotną w czasach powojennych. Liczne podróże naukowe do Francji, Niemiec, Włoch, praca w Międzynarodowym Instytucie w Rzymie, tudzież praca w Szwajcarii u prof. Laura, rozszerzyła w znacznym stopniu zakres jego wiedzy i poznania metod pracy na zachodzie, które będzie umiał stosować przy badaniach podejmowanych w kraju⁵⁶.

Sam kandydat miał mieszane odczucia. Z jednej strony, był to duży awans, z drugiej – wolałby pozostać w Wilnie. Jak wspominał, lojalnie uprzedził prof. Pawlika o tym, że na stałe do Lwowa nie przyjedzie, a gdy nadarzy się okazja, powróci do rodzinnego miasta⁵⁷. Prezydent Rzeczypospolitej podpisał akt nominacyjny 30 września⁵⁸. Długo oczekiwany awans nie został przez Staniewicza zrealizowany, bowiem 20 czerwca powołano go na urząd ministra reform rolnych. Jedynie w roku akademickim 1927/1928 prowadził na lwowskiej uczelni wykłady z administracji rolniczej (nieodpłatnie, odbywały się co dwa tygodnie, łącznie 14 godzin)⁵⁹.

55 Publikacje dotyczyły polityki agrarnej Polski i innych krajów, zarówno spraw współczesnych jak i ujęcia historycznego.

56 AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 89–90, Pismo do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego L.3614/26, Lwów 10 lipca 1926 r. dotyczące przedstawienia W. Staniewicza do nominacji na nadzwyczajnego profesora administracji rolniczej w Politechnice Lwowskiej od dn. 1 X 1926 r. (sygnowane przez prorektora prof. Karola Wątorka).

57 W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 122.

58 AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 106, Wniosek Rady Ministrów z dn. 29 września 1926 r. o mianowanie Doc. Dra Witolda Staniewicza profesorem nadzwyczajnym administracji rolniczej w Politechnice Lwowskiej; tamże, k. 128.

59 Tamże, k. 125, 170, 176; AUPwP, Akta osobowe Witolda Staniewicza, sygn. 54/63/26, k. 8; LCVA, USB, Fond 175, ap. 1(I) Bb, b. 778, k. 102; Z. Popławski, *Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945*, Kraków 1994, s. 174.

Ponadto uczestniczył w tym czasie w posiedzeniach Rady Wydziału i był członkiem komisji habilitacyjnej.

Jeszcze w czasie urzędowania w Warszawie, 2 X 1929 r. otrzymał nominację na profesora zwyczajnego ekonomiki rolnej w Studium Rolniczym na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym USB⁶⁰. Pogodzenie wykonywania pełni obowiązków profesorskich i pracy w ministerstwie okazało się niezwykle trudne i ostatecznie w roku akademickim 1929/1930 Staniewicz zrezygnował z poborów⁶¹. W listopadzie 1930 r. Rada Wydziału podjęła decyzję o zmniejszeniu liczby godzin prowadzonych przez Staniewicza zajęć z pięciu do czterech tygodniowo, na co uzyskano zgodę ministerstwa. Profesor wypełniał ten obowiązek, prowadząc je co dwa tygodnie przez osiem godzin⁶². W styczniu 1930 r. W. Staniewicz objął nadzór nad Wydziałem Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Wiejskich Puławskiego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego. Początkowo, z powodu obowiązków w MRR, a następnie piastowania mandatu poselskiego była to raczej współpraca dorywcza. Po zakończeniu kariery politycznej, za zgodą Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB w Wilnie, przejął kierownictwo Wydziału w INGW i pełnił tę funkcję do 1939 r.⁶³ Z kolei w lutym 1930 r. brał udział w organizowaniu w Wilnie Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej⁶⁴.

60 AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 124, Wniosek Rady Ministrów z dn. 23 IX 1929 r. o mianowanie ministra reform rolnych, dra Witolda Staniewicza, profesora nadzwyczajnego Politechniki Lwowskiej profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

61 Tamże, k. 142, Informacja dziekana Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Bronisława Rydzewskiego dla Rektora USB, bd.; tamże, t. 241, k. 40, 114, 124, 133, 142, 145-147, 164; LCVA, USB, Fond 175, ap. 1(I) Bb, b. 778, k. 85, 99. Zgodnie z art. 9 rozporządzenia Prezydenta RP z dn. 24 II 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół (DURP 1928, nr. 24, poz. 204) do obowiązków profesora należały: 1) twórcza praca naukowa; 2) wykładanie i prowadzenie ćwiczeń co najmniej w liczbie godzin oznaczonych przy nominacji; 3) kierowanie związanym z katedrą zakładem lub seminarium; 4) egzaminowanie z wykładanego przedmiotu; 5) branie udziału w posiedzeniach kolegialnych władz akademickich i w komisjach; 6) piastowanie godności akademickich, obejmowanie referatów, udział w postępowaniu dyscyplinarnym oraz pełnienie innych czynności, powierzonych przez władze akademickie.

62 AAN, MWRiOP, t. 5818, k. 146, Pismo Dziekana Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB L. 232 ex 1930/31 do MWRiOP, Wilno 18 XI 1930.

63 Staniewicz kierował Wydziałem po ustąpieniu Franciszka Bujaka, od 22 I 1930 r. Zob.: tamże, k. 177, Pismo Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych nr B.P.S.928/1 do MWRiOP, Warszawa 11 I 1933; tamże, k. 178, Pismo Rektora i Senatu USB w Wilnie L.2670 ex 1932/33 do MWRiOP, Wilno 9 II 1933; M. Strzemiński, Z. Bort, *Instytut Puławski w latach międzywojennych (1917-1939)*, Puławy 1982, s. 41.

64 M. Kornat, *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930-1939) i jego wkład w rozwój polskiej sowietologii*, „Kwartalnik Historyczny” 2000, nr 3, s. 44-47.

Przez trzy lata, 1931–1933, pełnił funkcję dyrektora Studium Rolniczego⁶⁵ w USB. Wykładał tam ekonomię polityczną i politykę agrarną⁶⁶. Ponadto do czasu zamknięcia uniwersytetu prowadził zajęcia z ekonomiki rolniczej, rachunkowości rolniczej, taksacji rolniczej oraz proseminarium i seminarium z ekonomii rolniczej⁶⁷.

W latach 1933/1934–1935/1936 i od 26 stycznia do 1 września 1937 r. sprawował urząd rektora Uniwersytetu Stefana Batorego⁶⁸. Były to lata dla uczelni szczególnie trudne. Już od początku lat 30. XX w. uniwersytet stał się płaszczyzną poważnych konfliktów narodowościowych polsko-żydowskich, a pojedyncze ekscesy przeradzały się w rozruchy. Początkowo Staniewicz prowadził działania zapobiegawcze, polegające m.in. na odwołaniu części zajęć⁶⁹. Jednak druga połowa dekady przyniosła zaostrzenie sytuacji – na niektórych wydziałach wprowadzono getto ławkowe. W 1936 r. część studentów Polaków zażądała wprowadzenia getta ławkowego na całej uczelni, czemu sprzeciwił się ówczesny rektor Władysław Jakowicki. Wówczas konflikty między studentami przerodziły się w długotrwałe zamieszki (od listopada 1936 do stycznia 1937). W tej sytuacji rektor zawiesił zajęcia, uniwersytet został zamknięty, a Jakowicki zrezygnował z zajmowanego stanowiska. W styczniu 1937 r. na stanowisko rektora na trzyletnią kadencję ponownie wybrano Staniewicza, jako główne zadanie powierzając mu uspokojenie nastrojów⁷⁰. Wydaje się, że wyszedł z kłopotów obronną ręką – studenci powrócili na wydziały,

65 *Sprawozdania z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno 1934, s. 16.

66 Tamże, (1930/31–1938/39), Wilno.

67 Tamże, (1924/1925–1938/1939), Wilno.

68 Dokumentacja na ten temat: LCVA, USB, Fond 175, ap. 1 (I) A, b. 327; tamże, Fond 175, ap. 2 (VI) B, b. 138d; tamże, Fond 175, ap. 1 (I) A, b. 961; AAN, MWRiOP, t. 5818. Szerzej zob.: M. Przeniosło, *Witold Staniewicz...* s. 23–29.

69 J. Januszewska-Jurkiewicz, *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*, Katowice 2010, s. 553–557; B. Żongołłowicz, *Dzienniki 1930–1936*, opracowała D. Zamajska, Warszawa 2004, s. 570.

70 W nieopublikowanym fragmencie wspomnień o Wydziale Rolniczym USB Staniewicz pisał: „po ustąpieniu rektora Jakowickiego w roku 1936-tym w związku z tzw. blokadą domu akademickiego i zawieszeniem wykładów zostałem w styczniu 1937-go roku ponownie wybrany na nowe trzecie 1936/37, 1937/38 i 1938/39. Jednak zgodziłem się przyjąć wybór tylko na drugi i trzeci trymestr 1937-go roku, a to by uruchomić zamknięty z powodu rozruchów akademickich uniwersytet ulegając namowom i naleganiom v-ministra WRiOP, który twierdził, że w razie nieprzyjęcia przeze mnie wyboru zostanie przez ministerstwo powołany zarząd komisaryczny, co obciąży moje sumienie profesorskie”. PAWS, Wydział Rolniczy USB. *Wspomnienia...*, s. 87.

naukę kontynuowano. Po zaprowadzeniu ładu zrezygnował ze stanowiska⁷¹. Przyszło też rektorowi Staniewiczowi stoczyć inną trudną batalię – chodziło o utrzymanie zagrożonego likwidacją Studium Rolniczego, najmłodszej tego typu jednostki w Polsce. W 1934 r. władze państwowe wydały zarządzenie o wstrzymaniu przyjęć na kierunek rolnictwo, co miało doprowadzić do jego wygaszenia. Staniewiczowi, przy współdziałaniu władz Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i kadry profesorskiej, wspieranemu przez wileńską społeczność, udało się utrzymać funkcjonowanie Studium. W następnych latach problem powracał i dopiero w 1936 r. minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego podjął ostateczną decyzję o jego dalszym funkcjonowaniu. Rozstrzygnięcie to zbiegło się w czasie z przekształceniem Studium w Wydział Rolniczy – w pierwszym roku jego działalności 1937/1938 Staniewicz został prodziekanem⁷². Podczas otwarcia roku akademickiego 1937/1938 następca Staniewicza na stanowisku rektora, ks. prof. Aleksander Wóycicki wygłosił przemówienie, którego dłuższy passus dotyczył dokonań poprzednika. Można uznać go za kurtuazyjny, jednak długa lista zakończonych sukcesem działań na rzecz uczelni nie budzi zastrzeżeń:

p. rektor Staniewicz w ciągu swych kilkuletnich rządów wniósł do naszej uczelni plony niemałe [...] należy się zasługa uratowania Studium Rolniczego, którego zwinięcie było w lipcu 1934 roku prawie już przesądzone i li tylko dzięki energicznym jego osobistym staraniom zamiar tego zwinięcia został zaniechany [...] wyjednanie kredytów na tak niezbędną, a ważną dla dobra chorych i nauki zarazem nadbudowa drugiego piętra kliniki położniczo-ginekologicznej przede wszystkim dzięki gorącemu poparciu i niezmiordowanym zabiegom rektora Staniewicza udało się dokonać [...] wyjednanie w Ministerstwie Spraw Wojskowych anulowania ciężącego na paru klinikach antokolskich długu [...] – oto w skrócie główne zasługi jakie w ciągu swych rządów rektor Staniewicz wniósł do dzieła swych poprzedników. Dodam jeszcze coś ważniejszego: wielkie zalety jego charakteru – roztropność, umiar, delikatność obejścia, stanowczość i energia, umiejętność zainteresowania ogółu sprawami Uniwersytetu, szlachetny

71 M. Gawrońska-Garstka, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Uczelnia ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919–1939) w świetle źródeł*, Poznań 2016, s. 203–204.

72 LCVA, USB, Fond 175, ap. 1 (I) A, b. 963, k. 12v; tamże, Fond 175, ap. 1 (I) Bb, b. 778, k. 17, 72, 81; *Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 5: 1918–1951, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 278; W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 131–133; B. Żongolowicz, dz. cyt., s. 540, 583, 585, 633–634.

zapał, którym umiał natchnąć do pracy kolegów i młodzież – wszystko to jednało mu powszechny szacunek i najwyższą sympatię w uczelni, w mieście, w społeczeństwie⁷³.

Wydaje się, że to, co w Wilnie na Uniwersytecie Stefana Batorego uznawano za sukcesy Staniewicza i całego tamtejszego środowiska, w Warszawie, w rządzie i w MWRiOP postrzegano jako uciążliwe. Niepochlebne opinie na temat Staniewicza wyrażał m.in. wiceminister Bronisław Żongołłowicz; przewidując jego wybór na stanowisko rektora, zapisał: „Obrażliwy, nierówny, popędliwy, da się mocno we znaki zarówno Ministerstwu, jak administracji uniwersyteckiej, Senatowi, profesorom”⁷⁴.

Staniewicz kształcił przyszłych agronomów, co dawało mu możliwość zapoznania studentów z własnymi poglądami na politykę rolną państwa, konieczność przebudowy struktury agrarnej oraz funkcjonowanie rynku rolnego, który miał rozwijać się dzięki utowarowieniu drobnych gospodarstw rolnych. Jako dydaktyk nadzorował przygotowanie szeregu prac magisterskich i doktoratu. Studenci realizujący pod jego kierunkiem swoje pierwsze prace zajmowali się analizą rynków lokalnych. W ten sposób powstały studia dotyczące m.in. Wilna jako rynku zbytu na masło czy nasiona oleiste, produkcji i zbytu roślin leczniczo-przemysłowych na terenie województw wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego i białostockiego, produkcji tytoniu w okręgu grodzieńskim⁷⁵. Zebrane materiały posłużyły Staniewiczowi do sformułowania własnych wniosków dotyczących rejonizacji produkcji rolnej w Polsce (o czym mowa będzie w dalszej części artykułu). Należy dodać, że profesor był także mentorem młodych adeptów nauki. W latach 1936–1939 pod jego kierunkiem powstała rozprawa doktorska Bohdana Kopcia, *Wychodźstwo sezonowe z Ziemi Wileńskiej do Łotwy*.

Dla uzupełnienia obrazu pracy Staniewicza na USB należy dodać, że sprawował również inne funkcje – był m.in. kierownikiem Zakładu Ekonomiki Rolnej i członkiem Zarządu Fundacji Naukowej im. Władysława i Janiny hr.

⁷³ *Mowa wygłoszona w Auli Kolumnowej USB w Wilnie dnia 11 października 1937 r. na otwarcie roku akademickiego przez ks. prof. dr. Aleksandra Wóycickiego rektora*, „Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938”, Wilno 1938, s. 15–16.

⁷⁴ B. Żongołłowicz, dz. cyt., s. 503. O wyraźnej niechęci wiceministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego, ks. prof. Żongołłowicza do W. Staniewicza świadczą liczne zapiski w *Dziennikach*. Autor nie stroni w nich od epitetów pod adresem wileńskiego profesora. Np. 11 X 1934 r. zanotował: „Na uroczystym otwarciu roku akademickiego nie byłem. Rektor Staniewicz kłaniał się wszystkim i za byle co dziękował – zwyczajna metoda tego <utrzydupka>” (tamże, s. 541).

⁷⁵ PAWS, Dokumenty osobiste – Wykaz prac naukowych prof. dr. Witolda Staniewicza. Prace dyplomowe wykonane w Wilnie.

Umiaostowskich. Redagował periodyk naukowy „Prace Zakładu Ekonomii Rolniczej USB”⁷⁶.

Na koniec warto wspomnieć o kolejnej aktywności W. Staniewicza – brał udział w nieformalnym życiu uczelni. Miał kontakty ze studenckimi kołami naukowymi oraz innymi organizacjami zrzeszającymi młodzież akademicką. Był kuratorem organizacji studenckich: Koła Rolników Studentów Żydów, Związku Akademickiego Województwa Nowogródzkiego Rolniczego i pr rządowego Legionu Młodych oraz protektorem założonego przez grupę wychowanków USB Akademickiego Klubu Włóczęgów⁷⁷.

Działalność naukowa

W 1923 r. Witold Staniewicz habilitował się w zakresie ekonomiki rolnej i polityki agrarnej u Władysława Grabskiego w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie⁷⁸, o czym była mowa wyżej. Rozprawa habilitacyjna pt. *Matujzy Bołondziszki, wieś powiatu lidzkiego (studium społeczne i gospodarcze)*⁷⁹ stanowiła analizę oblicza społecznego i ekonomicznego dawnej wsi pańszczyźnianej charakteryzującej się wadliwą strukturą układu pól oraz niskim poziomem oświaty oraz kultury. W konkluzji autor stwierdził, że wnikliwa obserwacja przeszłych i współczesnych mu stosunków agrarnych winna być punktem wyjścia do zmiany struktury agrarnej w Polsce. Staniewicz uważał, że w ten sposób podobnie jak na zachodzie Europy osiągnięty zostanie „wysoki stopień kultury i dobrobytu, jaką dziś wieś zachodnioeuropejską w odróżnieniu od naszych stosunków cechuje”⁸⁰. Wydaje się, że to stwierdzenie wyartykułowane u progu kariery naukowej stanowiło myśl przewodnią zarówno jego rozważań teoretycznych, jak i działań na niwie gospodarczej. Prawdopodobnie na poglądy ekonomiczne Staniewicza miał także wpływ Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld,

76 W. Staniewicz, *Deflacja polska w latach 1929–1936*, wstęp i oprac. K. Badziak, M. Łapa, Łódź 2003, s. 12.

77 M. Gawrońska-Garstka, dz. cyt., s. 167; A. Srebrakowski, *Studia i życie studenckie na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1929–1934. Fragmenty pamiętnika Bohdana Kopcia*, „Regiony i Pogranicza” 2017, nr 5, s. 81; K. Okulicz, dz. cyt., s. 165.

78 *Sprawozdanie Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie za okres 1918/19–1929/30*, Warszawa 1931, s. 171.

79 Pracę wydano w ramach serii Biblioteki Zakładu Polityki Agrarnej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego redagowanej przez prof. Zdzisława Ludkiewicza, dzięki wsparciu finansowemu Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

80 W. Staniewicz, *Matujzy Bołondziszki, wieś powiatu lidzkiego (studium społeczne i gospodarcze)*, Wilno 1923, s. 130.

u którego w Instytucie Techniczno-Ekonomicznym w Monachium studiował ekonomię społeczną. Był on jednym z tych badaczy (wraz z Maxem Weberem i Wernerem Sombartem), których szczególnie interesował związek między teorią ekonomii a historią, ale także między teorią ekonomii a socjologią.

Znajomość zachodnioeuropejskiego modelu ekonomicznego oraz metod gospodarowania pogłębił podczas podróży naukowych, m.in. do Szwajcarii i Włoch, oraz podczas kontaktów z tamtejszymi środowiskami naukowymi. Tak pisał o nich we wspomnieniach:

dyrektor Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Stanisław Michalski zaproponował mi stypendium na wyjazd dla studiów naukowych [...] W Szwajcarii za radą prof. [Franciszka] Bujaka zapoznałem się z naukową i społeczną działalnością prof. Ernesta Laura i Związku Chłopskiego, przy czym badałem również zagadnienie prawa spadkowego w nowym Szwajcarskim Kodeksie Cywilnym, a także wziąłem udział w dorocznym kursie rachunkowości rolnej dla kandydatów na pracowników specjalizujących się w tym zakresie. W Rzymie natomiast przez dłuższy czas pracowałem w Międzynarodowym Instytucie Rolniczym i korzystając z jego bogatej biblioteki mogłem opracować referat na Kongres Rolniczy opierając się na literaturze wschodu i zachodu⁸¹.

Pokłosiem owych kontaktów były publikacje omawiające stosunki ziemskie w Szwajcarii (*Dziedziczenie własności ziemskiej w Szwajcarii w świetle nowego Kodeksu Cywilnego*, Wilno 1925; *Związek włościański w Szwajcarii*, Wilno 1926) oraz referat przygotowany na XII Międzynarodowy Kongres Rolniczy w Warszawie. Do udziału w Kongresie zaprosił Staniewicza prezes komitetu organizacyjnego Kazimierz Fudakowski, który zaproponował mu „wygłoszenie specjalnego referatu o roli większej i drobnej własności w międzynarodowych stosunkach handlowych”⁸². W Kongresie (21–28 VI 1925) brali udział wybitni ekonomiści, politycy i przedstawiciele organizacji gospodarczych z trzydziestu państw⁸³. Radzono nad problemami produkcji rolnej i zwierzęcej oraz sprawami edukacji przyszłych rolników. Podjęto szereg uchwał dotyczących organizacji naukowych i zawodowych o zasięgach krajowych i międzynarodowych. Niewątpliwie już samo zaproszenie do udziału w Kongresie było dla młodego naukowca wyróżnieniem. Staniewicz brał udział w pracach Sekcji I,

81 W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 121.

82 Tamże.

83 *XII Międzynarodowy Kongres Rolniczy*, „Kurier Polski”, 22 VI 1925, nr 170, s. 1.

referował zagadnienie *Znaczenie wielkich a małych warsztatów rolnych w międzynarodowych stosunkach handlowych*. Podczas dyskusji podkreślał, że dążąc do rozwoju rolnictwa na wschodzie Europy, należy zwrócić szczególną uwagę na przekształcenie tamtejszych drobnych gospodarstw w przedsiębiorstwa aktywne na międzynarodowym rynku handlowym. Aby to osiągnąć, polityka zainteresowanych państw oraz organizacji międzynarodowych powinna objąć je szczególną opieką. Konkludował: „Powołanie do życia we wszystkich krajach Europy i Ameryki Urzędów Ekonomiki Rolniczej, o których wzmiankuje mój czcigodny koreferent Prof. Larsen, może w znacznym stopniu przyczynić się do odnalezienia dróg, które i ta polityka gospodarcza kroczyć winna”⁸⁴. Referat zatytułowany *Rôle des grandes et des petites exploitations agricoles au point de vue des relations commerciales internationales* został ogłoszony drukiem w wydawnictwie Międzynarodowego Instytutu Rolniczego w Rzymie⁸⁵.

Pobyt naukowy w Rzymie i udział w Kongresie, podczas których Staniewicz poznał grono wybitnych ekonomistów rolnych, dały mu możliwość nawiązania kontaktów z naukowcami europejskimi⁸⁶. Z kolei kontakty z wybitnym szwajcarskim ekonomistą rolnym E. Laurem przyniosły w przyszłości ich bliską współpracę naukową. Już w 1928 r. Staniewicz przeniósł na grunt polski (przetłumaczył i opatrzył stustronicowymi uzupełnieniami dotyczącymi stosunków agrarnych panujących w Polsce) jego pracę *Ekonomika rolnicza ze szczególnym uwzględnieniem organizacji i zarządu gospodarstw włościańskich*⁸⁷.

⁸⁴ XII Międzynarodowy Kongres Rolniczy w Warszawie. Wnioski do referatów przedstawionych sekcji 1-szej = XII Congrès International d'Agriculture, Varsovie 21-24 juin 1925. Conclusion aux rapports présentés à la section 1 = XII International Congress of Agriculture in Warsaw, 1925. Conclusions to the reports presented to the section 1, Warszawa 1925, s. 45. Autorem koreferatu był ekonomista rolny prof. Ole Hansen Larsen (1875–1955) z Królewskiego Uniwersytetu Weterynaryjnego i Rolniczego (Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole) w Kopenhadze.

⁸⁵ W. Staniewicz, *Rôle des grandes et des petites exploitations agricoles au point de vue des relations commerciales internationales*, „Revue Internationale de Renseignements Agricoles” 1926, vol. 4, nr 1, s. 21–32.

⁸⁶ O towarzyskich efektach pobytu w Rzymie pisał: „nawiązałem liczne kontakty, zwłaszcza z uczonymi radzieckimi, gdyż w ZSRR panował wówczas okres NEP-u i cały szereg profesorów stale aż do 1930 r. przysyłało mi swoje prace, a nawet odwiedzało mnie w Warszawie”. W. Staniewicz, *Wspomnienia...*, s. 121. Potwierdzenie tego daje zachowana w PAWS korespondencja.

⁸⁷ E. Laur, *Ekonomika rolnicza ze szczególnym uwzględnieniem organizacji i zarządu gospodarstw włościańskich według VII wydania niemieckiego przetłóżył i do potrzeb rolników polskich dostosował Witold Staniewicz, profesor Politechniki Lwowskiej. Minister Reform Rolnych*, Lwów 1928. Przekład książki był przygotowany w maju 1926 r., ale wówczas doszło do zmiany rządów i Staniewicz otrzymał stanowisko ministerialne. Ernst Laur (1871–1964), szwajcarski ekonomista rolny, przez niemal cztery dekady

Był to pierwszy podręcznik ekonomiki rolnej wydany w Polsce⁸⁸. W tekście E. Laur podkreślał znaczenie rynku rolnego dla rozwoju tej dziedziny gospodarki. Uważał, a z poglądami tymi zgadzał się Staniewicz, że podstawową miarą siły i możliwości rozwojowych gospodarstw rolnych były osiągnięte dochody. Te zaś były zależne od powiązań warsztatu rolniczego z rynkiem, z jednej strony od możliwości zaopatrzenia rolników w środki produkcji i dobra konsumpcyjne, a z drugiej od warunków zbytu płodów rolnych. Można przypuszczać, że kontakty z E. Laurem i fakt, iż jego życie w pewien sposób przypominało młodzieńcze lata Szwajcara naznaczone wszechstronną praktyką gospodarczą połączoną ze studiami rolniczymi, miały wpływ na dalszy rozwój naukowy Staniewicza i zarządzanie przez niego polityką agrarną Polski. W przedmowie do książki pisał:

Przekładu dzieła prof. LAURA podjąłem się wówczas tem chętniej, że świeżo powróciłem był właśnie z Szwajcarji, gdzie przez dłuższy okres czasu mogłem z podziwem przyglądać się zarówno naukowej, jak i praktycznej jego działalności, tak błogosławionej dla rolnictwa szwajcarskiego. Skłoniła mnie do tego jeszcze i ta okoliczność, że w kraju rozpoczynał wówczas swe prace, pod kierownictwem prof. FRANCISZKA BUJAKA, Wydział Ekonomiki Drobnych Gospodarstw Państwowego Instytutu w Puławach, który w pierwszym rządzie przystąpił do zorganizowania na wzór szwajcarski rachunkowości rolniczej, w tej myśli, by wyniki jej stać się mogły w przyszłości wytycznymi i oparciem dla polskiej polityki gospodarczej i agrarnej. [...] Kierując od tej pory [od roku 1926] pracami nad przebudową ustroju rolnego w Polsce i stykając się prawie codziennie z problemami, dotyczącymi zarówno zagadnienia racjonalnej organizacji drobnych gospodarstw włościańskich, jak i przystosowania do potrzeb tych gospodarstw państwowej polityki agrarnej i gospodarczej, na każdym niemal kroku mogłem stwierdzić, jak bardzo pożyteczną w życiu rolniczym Rzeczypospolitej będzie przetłumaczona przeze mnie książka[...]⁸⁹.

był dyrektorem Szwajcarskiego Związku Rolników (Schweizerischen Bauernverbandes). W roku 1896 uzyskał doktorat w Lipsku. Po habilitacji od 1901 r. wykładał politykę rolną, a w latach 1908–1937 jako profesor zwyczajny – organizację i zarządzanie rolnictwem na Politechnice w Zurychu (Eidgenössische Polytechnische Schule). W. Staniewicz, *Prof. dr Ernest Laur (1871–1964)*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1965, t. 68(2), s. 156–162.

⁸⁸ W tym czasie istniały już skrypty wykładów uniwersyteckich profesorów Stefana Moszczeńskiego, Wiktora Schramma i Stefana Surzyckiego, były jednak trudno dostępne ponieważ nie ogłoszono ich drukiem.

⁸⁹ W. Staniewicz, *Przedmowa tłumacza*, [w:] E. Laur, dz. cyt., s. VII.

Pierwsze lata pracy upływające pod znakiem zagranicznych kontaktów naukowych i własnych badań zdecydowały o tym, że z czasem Staniewicz stał się głównym specjalistą rozwijającym nową dyscyplinę naukową, jaką była ekonomika rolnictwa⁹⁰.

W nurcie badań poświęconych teorii polityki agrarnej i ekonomiki rolnej należy wymienić także wydaną cztery lata wcześniej broszurę zatytułowaną *Przedmiot i stanowisko w dziedzinie nauk społecznych oraz cele i środki polityki agrarnej* (Wilno 1924). Był to wykład habilitacyjny wygłoszony w listopadzie 1923 r., który stanowił metodologiczne ujęcie polityki agrarnej jako nauki społecznej oraz wyjaśnienie jej celów i zadań. Staniewicz sformułował tezę, iż celem polityki agrarnej winno być stworzenie warunków do rozwoju „moralnego i materialnego dla ludzi pracujących w dziedzinie stosunków wiejskich oraz pomnożenie plonu ich pracy na korzyść całego społeczeństwa, którego wyżywienie i zaopatrzenie jest pierwszym i najświętszym obowiązkiem wsi”⁹¹. Przedmiotem tak rozumianej nauki polityki agrarnej miały być: 1) sposoby oddziaływania na wielkość produkcji (subwencje i kredyty dla rolnictwa, polityka celna, handlowa i komunikacyjna); 2) zagadnienia własności środków produkcji; 3) pozyskanie odpowiedniej siły najemnej do pracy w rolnictwie; 4) zapewnienie możliwości odpływu ze wsi ludności zbędnej oraz 5) rozwój oświaty w środowisku wiejskim. Ostatnią część pracy Staniewicz poświęcił środkom służącym realizacji celów polityki agrarnej. Za trzy najważniejsze uznał: ustawodawstwo agrarne, państwowe i samorządowe organy administracji rolnej oraz samoorganizację producentów rolnych.

Działalność państwowa ograniczyła wprawdzie na okres kilku lat aktywność uniwersytecką Staniewicza, ale wprowadziła go w krąg ogólnych problemów polityki agrarnej, inspirując kierunki jego prac naukowych i publicystyki. W drugiej połowie lat 20., w okresie sprawowania urzędu ministra reform rolnych, Staniewicz pracował naukowo jedynie dorywczo, publikował głównie prace, których pisanie rozpoczął wcześniej. Wydał m.in.: monografię *Dwór Wersoka Wielka. Studium historyczno-gospodarczo-prawne* („Ate-neum Wileńskie” 1926), pracę *E. Laura czy Przyczynki do zwyczajów spadkowych włościan w województwie wileńskim i nowogródzkim* (Wilno 1929). Inspirował natomiast nowe kierunki badań. Dotyczyły one m.in.: dochodów

⁹⁰ Rozumiano ją jako zespół działań państwa zmierzających do ukształtowania pożądanego ustroju rolnego. Początki rozwoju ekonomiki rolnictwa należy wiązać z osobą prof. Władysława Grabskiego. Na Uniwersytecie Jagiellońskim dziedzinę tę rozwijał prof. Stefan Surzycki.

⁹¹ W. Staniewicz, *Przedmiot i stanowisko w dziedzinie nauk społecznych oraz cele i środki polityki agrarnej*, Wilno 1924, s. 17.

gospodarstw chłopskich, analizy stosunków rolnych w poszczególnych województwach oraz likwidacji kolonizacji niemieckiej na ziemiach polskich w okresie działania Hakaty. Dzięki jego inicjatywie powstały liczne rozprawy naukowe, w tym autorstwa: Mieczysława Sowińskiego, Stanisława Poczobutta-Odlanickiego, Stanisława Łączyńskiego, Tadeusza Zamoyetela, Wiktora Sukiennickiego. Ich wydania opatrywał własnymi przedmowami⁹².

W latach 30. kontynuował badania nad gospodarstwami chłopskimi, regionalnymi uwarunkowaniami gospodarczymi Wileńszczyzny i jej przeszłością oraz znaczeniem rolnictwa w gospodarce narodowej. Ich efektem były publikacje: *Wyniki badań nad opłacalnością drobnych gospodarstw wiejskich w latach 1930/31 i 1931/32* (Warszawa 1932); *Rolnictwo jako podstawa rozwoju gospodarczego Wilna i Ziemi Wileńskiej*, [w:] *Zjazd działaczy gospodarczych i społecznych* (Wilno 1933); *Zagadnienie melioracji Polesia* (Wilno 1937). Podkreślał w nich znaczenie tworzenia rolniczych okręgów produkcyjnych dla zaopatrzenia miast. Wskazywał na ważność lokalnego rynku zbytu jako jednego z czynników mogących wpłynąć na podwyższenie ceny uzyskiwanej przez rolnika, a tym samym na znaczenie rynku lokalnego dla poprawy trudnego położenia rolnictwa w okresie kryzysu. W pracy *Wilno jako rynek zbytu dla rolnictwa Ziemi Północnej Polski*⁹³ scharakteryzował program badań mających na celu ustalenie zasięgu terytorialnego zaplecza zaopatrzeniowego Wilna w produkty rolne. W roku 1935 ukazał się tekst *Znaczenie i rola rolnictwa w życiu gospodarczym państwa* (Warszawa). W ten nurt wpisuje się również zagadnienie dziedziczenia gospodarstw rolnych. Staniewicz uważał, że wielką bolączką polskiego rolnictwa były w przeszłości podziały gruntów ornych i w czasach mu współczesnych należy ten proces ograniczyć do minimum. Pierwszą pracę na ten temat wydał po powrocie ze Szwajcarii. Później w dziełach zbiorowych opublikował inne artykuły, m.in. *Znaczenie społeczne niepodzielności gospodarstw włościańskich* (Warszawa 1937).

Interesowały go także stosunki agrarne w ZSRR, czego wyrazem był esej *Kolektywizacja rolnictwa Rosji Sowieckiej*⁹⁴. Nie będąc z założenia przeciwnikiem

92 Praca M. Sowińskiego, *Zakres i zadania nauki ekonomii rolniczej* (Wilno 1934), zapoczątkowała cykl wydawniczy „Prace Zakładu Ekonomii Rolniczej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie” pod redakcją prof. dr. W. Staniewicza. Por.: Z. Zakrzewski, *Zagadnienia rynku rolniczego w pracach profesora Witolda Staniewicza*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 1964, t. 77–G–3, s. 553.

93 W. Staniewicz, *Wilno jako rynek zbytu dla rolnictwa Ziemi Północnej Polski*, Poznań 1934. [Odbitka z „Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych”, s. 302–312].

94 Tenże, *Kolektywizacja rolnictwa Rosji Sowieckiej*, „Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej”, t. 1, Wilno 1933.

koncepcji uspołecznionego rolnictwa, z tym większym zainteresowaniem obserwował komunistyczny eksperyment gospodarczy. Uważał, że jest on jedynie narzędziem do stworzenia w państwie typu „nowego człowieka”. W pierwszej połowie lat 30. ostrożnie pytał o to, jaki będzie ten nowy sowiecki człowiek:

Czy reprezentować on będzie większą wartość duchową i społeczną, niż wychowany w niezależnych warunkach materialnego bytowania, wśród piękna przyrody i warunków życia rodzinnego, włościanin zachodnio-europejski? Czy też bloki robotnicze sowchozów i kołchozów wydadzą typ zdyscyplinowanego robota [...] Czy wreszcie w powstającej już dziś z masy wiejskiej elicie nie obudzi się tęsknota za osobowością, która od wewnątrz obali cały gmach, zdawało się już zwycięskiego na wsi sowieckiej komunizmu⁹⁵.

Wówczas nie udzielił odpowiedzi. Powrócił do tego zagadnienia po drugiej wojnie światowej podczas wykładów na temat społecznych gospodarstw rolnych⁹⁶ oraz w tekście *Ustrój agrarny a gospodarka rolna w ZSRR po II wojnie światowej* (1950).

Staniewicz nie stronił od namysłu nad problemami społecznymi i demograficznymi wsi. Niewątpliwie wpływ na to miały jego doświadczenia związane z gospodarowaniem w majątkach ziemskich w powiatach trockim i lidzkim, działalnością społeczną w środowisku wiejskim (został wybrany do Rady Gromadzkiej w Wersoce i do Rady Gminy w Ejszyszkach, wspierał miejscowe szkolnictwo – ufundował budynek szkolny w Wersoce) oraz licznymi kontaktami z miejscową ludnością chłopską⁹⁷. Zagadnieniom tym poświęcił prace: *Oświata pozaszkolna jako zagadnienie socjalne* (1927), *Zagadnienie rąk robotniczych na wsi* (1938) i *Bezrobocie na wsi i związana z tym niedokonsumpcja ludności wiejskiej* (1938).

Osobną grupę publikacji Staniewicza stanowią teksty na temat historii rolnictwa i studiów rolniczych na ziemiach polskich. Wśród wydanych do wybuchu wojny na uwagę zasługuje artykuł *Rzut oka na rozwój dziejów agrarnych na ziemiach litewskich* („Ateneum Wileńskie” 1924). Ponadto,

⁹⁵ Tamże, s. 167.

⁹⁶ W. Staniewicz, *Społeczne gospodarstwo agrarne. Skrypt z wykładów*, Poznań 1949.

⁹⁷ T. Trzaska [Z. Zakrzewski], dz. cyt., s. 268. Szkoła w Wersoce ufundowana w 1932 r., w 2012 r. przeszła gruntowny remont. Miejskowa społeczność pragnie by nadać jej imię fundatora. Zob. W. Wojniłło, *Szkolny dworek nad Wersoką*, Wilnoteka.lt. Opublikowano w Internecie: <http://www.wilnoteka.lt/video/skolny-dworek-nad-wersoka> [dostęp: 15 stycznia 2021].

był autorem szeregu prac dotyczących dziejów poszczególnych placówek naukowych. W 1938 r. z okazji jubileuszu „Gazety Rolniczej” opublikował artykuł pt. *Studium Rolnicze w Uniwersytecie Wileńskim*.

Mariaż nauki i polityki (1926–1930)

Interesującym aspektem działalności Witolda Staniewicza był jego udział w kreowaniu polityki gospodarczej państwa. Jak wiadomo, od czerwca 1926 r. do grudnia 1930 r. urzędował na stanowisku ministra reform rolnych. Co prawda nowe obowiązki nie przerwały jego kontaktów ze światem nauki, jednak koncentrował się głównie na wprowadzaniu w życie postanowień ustawy o reformie rolnej uchwalonej w grudniu 1925 r. Ponieważ w tym czasie miał okazję zweryfikowania swoich poglądów naukowych w praktyce zarządzania rolnictwem, należy poświęcić im nieco uwagi.

W działalności ministerialnej znalazły wyraz poglądy Staniewicza na sprawy agrarne ukształtowane pod wpływem własnej działalności gospodarczej oraz badań naukowych. Dodać należy, że wynikały one także z wcześniejszych studiów w zakresie ekonomiki rolnej, w tym empirycznych prowadzonych w państwach Europy Zachodniej. W dziedzinie restrukturyzacji rolnictwa Staniewicz opierał się na założeniach teoretycznych zbieżnych z poglądami E. Laura, dostosowanych do ówczesnej sytuacji kraju i poziomu rozwoju polskiej gospodarki. Sprowadzały się one do kilku zasadniczych tez prezentowanych podczas wystąpień na forum Sejmu oraz propagowanych w czasie licznych podróży po kraju. Ogłoszone drukiem w latach 1928–1930 dawały wykładnię programu agrarnego realizowanego pod kierunkiem ministra Staniewicza⁹⁸. Celem jego polityki było dokonanie zmiany wadliwej struktury polskiego rolnictwa idącej w kierunku utworzenia silnych ekonomicznie, produkujących na rynek przedsiębiorstw chłopskich. Staniewicz dał się poznać jako zwolennik reformy agrarnej, ale przeprowadzonej w sposób nieosłabiający zdolności wytwórczych rolnictwa. Według niego, zarówno w gospodarstwach drobnych, jak i obszarowo wielkich należało prowadzić gospodarkę intensywną, wymagającą dużych nakładów pieniężnych i przynoszącą znaczne dochody. Wyrażał pogląd, że przełamanie ram gospodarki

⁹⁸ Dalsze omówienie na podstawie: W. Staniewicz, *O program agrarny w Polsce i jego wykonanie. Mowy i przemówienia*, Warszawa 1928; tenże, *Przebudowa ustroju agrarnego w Polsce. Przemówienie na Radzie Głównej Naprawy Ustroju Rolnego w Warszawie 31 I 1928 r.*, Warszawa 1928; tenże, *Uwagi o reformie stosunków rolnych w Polsce*, [w:] *Przemysł i Handel 1918–1928*, Warszawa 1928; tenże, *Reforma rolna a wytwórczość rolnicza. Odbitka z nr 1 „Rolnictwa”*, Warszawa 1928; tenże, *Dwa lata dalszej pracy nad przebudową ustroju rolnego w Polsce (1928–1929)*, Warszawa 1930.

naturalnej winno być pierwszym warunkiem postępu w polskim rolnictwie. Służyć temu miały komasacja gruntów i upełnorołnienie drobnych gospodarstw chłopskich, a nie, jak postulowali chłopi, parcelacja wielkiej własności. Do przekształcenia gospodarstw chłopskich w nowoczesne gospodarstwa towarowe konieczne było: uporządkowanie melioracji, regulacja serwitutów, kredytowanie rolnictwa przez państwo i emigracja zarobkowa⁹⁹.

Staniewicz nie ograniczył się jedynie do wypracowania założeń realizacji reformy, ale swoją wizję propagował, uczestnicząc w licznych naradach, zjazdach i spotkaniach z działaczami gospodarczymi oraz udzielając wywiadów prasie. Jego punkt widzenia nie znajdował zrozumienia zarówno u elity władzy, na forum parlamentu, jak i w środowisku ziemian i chłopów. Józef Piłsudski uważał, że polityka Staniewicza była wręcz „hazardowa”. W Sejmie ministrowi atakowali przedstawiciele opcji politycznych od skrajnej lewicy do prawicy¹⁰⁰. Mimo tego, wizję restrukturyzacji rolnictwa konsekwentnie realizował ponad cztery lata. Pierwsze przypadły na okres wybitnie dobrej koniunktury gospodarczej, dzięki czemu do 1929 r. prace nad realizacją reformy rolnej przebiegały zgodnie z założeniami. Jednak zmieniająca się od 1929 r. koniunktura gospodarcza, a co za tym idzie sytuacja w państwie, nie pozostała bez wpływu na realizację planów oraz pozycję Staniewicza w rządzie. Będąc zwolennikiem dużej aktywności państwa w życiu ekonomicznym, nie chciał dopuścić do oszczędności budżetowych w swoim resorcie. Na tym tle doszło w 1930 r. do konfrontacji między nim a ówczesnym premierem J. Piłsudskim¹⁰¹. Według Kazimierza Świtalskiego, tuż po wyborach parlamentarnych 1930 r. J. Piłsudski uznał, że nie należy „brać nadal do gabinetu Staniewicza, który ma swoje najrozmaitsze bziki”¹⁰². Zgodnie z tym zaleceniem do nowego rządu, utworzonego przez Walerego Sławka, nie wszedł. Swoją karierę ministerialną zakończył 4 grudnia.

Sprawując urząd ministerialny, Staniewicz stawiał sobie niezwykle ambitne zadania przyspieszenia reformy rolnej i konsolidacji własności rolnej. Był zwolennikiem wysokiego poziomu redystrybucji dochodu narodowego. W realiach dobrej koniunktury za czasów kierowania przez niego resortem

⁹⁹ Por.: M. Łapa, *Problemy przebudowy strukturalnej rolnictwa polskiego w latach 1926–1930. Program agrarny Witolda Staniewicza*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1999, t. 66, s. 121–125.

¹⁰⁰ W. Władyka, *Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926–1935*, Wrocław 1977, s. 99; M. Łapa, *Witold Staniewicz...*, s. 240.

¹⁰¹ K. Świtalski, *Diariusz 1919–1935*, do druku przygotowali A. Garlicki i R. Świętek, Warszawa 1992, s. 510; S.F. Składkowski, *Strzępy meldunków*, Warszawa 1988, s. 109–110.

¹⁰² K. Świtalski, dz. cyt., s. 527.

reform rolnych pojawiły się możliwości uporządkowania struktury polskiego rolnictwa. I te sprzyjające warunki wykorzystał. Po wielu latach, tuż po śmierci Staniewicza, Stanisław Swianiewicz w liście skierowanym do Jerzego Giedroycia ocenił, że „Jego polityka przebudowy agrarnej była jednym z najbardziej konstruktywnych fragmentów dziejów gospodarczych Polski okresu niepodległości”¹⁰³.

Odejście z rządu nie stanowiło cezury dla zainteresowań badawczych Staniewicza w zakresie restrukturyzacji rolnictwa. Nadal aktywnie działał jako propagator tworzenia warunków dla powstawania nowoczesnych przedsiębiorstw rolnych. W 1936 r. opublikował artykuł *Zmiany w strukturze agrarnej Polski*, w którym dokonał oceny piętnastoletnich prac agrarnych. Pisał m.in.:

struktura agrarna Polski uległa w ciągu ostatnich lat 15 daleko idącym zmianom i przekształceniom i to zarówno w drodze procesów automatycznych, niezależnych od woli czynników powołanych do kierowania polityką agrarną w ścisłym tego słowa znaczeniu, jak i na skutek pewnych planowych posunięć tych ostatnich. [...] Reasumując wyniki najważniejszych prac agrarnych można powiedzieć, iż zostało rozparcelowane około 40% użytków rolnych posiadanych przez większą własność, 16–17% gruntów obciążonych służebnościami odeszło jako odszkodowanie przy ich likwidacji, wreszcie 40% gruntów położonych w szachownicy zostało scalonych, ponadto pewne ilości gruntów zostały zmeliorowane. Poza tym podnieść należy olbrzymią pracę włożoną przede wszystkim w oświatę wiejską i to zarówno w dziedzinie ogólnej jak i zawodowej. [Istnieje] ścisły związek pomiędzy tempem prac agrarnych a koniunkturą, wydatkami budżetowymi i polityką kredytową państwa¹⁰⁴.

Zakończenie

Witold Staniewicz stał się w międzywojennej Polsce czołowym specjalistą w zakresie ekonomiki rolnej. Obszar jego zainteresowań badawczych był bardzo szeroki, o czym świadczy rozległa tematyka wydanych publikacji. Zajmował się ustrojem agrarnym, stosunkami własnościowymi w rolnictwie,

103 List S. Swianiewicza do J. Giedroycia z 23 lipca 1966 r., [w:] „*Mam na Pana nowy zamach...*” *Wybór korespondencji Jerzego Giedroycia z historykami i świadkami historii 1946–2000*, t. 3, wybór i oprac. S.M. Nowinowski i R. Stobiecki, Łódź–Paryż 2019, s. 283.

104 W. Staniewicz, *Zmiany w strukturze agrarnej Polski*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1936, z. 4, s. 384, 389–390, 395.

rynkiem rolniczym krajowym i zagranicznym, zagadnieniami gospodarczymi ogólnopanaństwowymi, a także organizacją gospodarstw rolnych. Kilka prac poświęcił także zagadnieniom dydaktycznym. Do badanych zjawisk zawsze podchodził z odpowiedzialnością człowieka, który zna ich skomplikowany mechanizm działania. W swoich pracach nie silił się na wielkie syntezy i uogólnienia. Skupiał się na szczegółowej analizie pojedynczych faktów, które w jego opinii odzwierciedlały całość omawianej problematyki. Uważał, że twórczość naukowa powinna służyć praktyce gospodarczej. Celem jego aktywności zawodowej było stworzenie warunków dla nowoczesnej organizacji rolnictwa w Polsce. Należy zgodzić się z opinią wyrażoną dziesięć lat po śmierci Staniewicza:

W przeżywanym intymnie świecie najgłębszych, osobistych wartości mieści się jakaś pierwotna racja tej empirycznej postawy. Profesor Staniewicz nie patrzył na stosunki społeczne «mędrca szkiełkiem i okiem», lecz dostrzegał w nich realistyczne określone układy, które w pewnych okolicznościach mogły być lub faktycznie były źródłem krzywdy i niesprawiedliwości. Był zatem badaczem głęboko ludzkim i szczerze zaangażowanym, przejętym troską o ludzkie potrzeby, a nade wszystko o dobro moralne w życiu jednostek i społeczeństwa¹⁰⁵.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych
 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
 Prezydium Rady Ministrów. Akta Grupowe
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu
 Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu [1945] 1983–1990
- Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu
 Akta osobowe Witolda Staniewicza
- Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas
 Stepono Batoro universitetas Vilniuje

105 T. Trzaska [Z. Zakrzewski], dz. cyt., s. 266.

Prywatne Archiwum Witolda Staniewicza

- Akta dotyczące śledztwa prowadzonego przeciwko W. Staniewiczowi
- Dokumenty osobiste
- Dokumenty Restytuta Staniewicza
- Dokumenty urzędowe
- Korespondencja z lat 1945–1950
- Staniewicz W., Wspomnienia z dzieciństwa i młodości (lata 1887–1922), mpis
- Uwięzienie w Poznaniu 1950–1951

Źródła drukowane

- Cywińska J., *W okupowanym Wilnie*, Bydgoszcz 1997.
- Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych 1920.
- Iwański A., *Wspomnienia 1881–1939*, słowo wstępne J. Iwaszkiewicza, opr. W. Zawadzki, Warszawa 1968.
- Kronika Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu za lata akademickie 1951/52–1958/59*, Poznań 1960.
- Laur E., *Ekonomika rolnicza ze szczególnym uwzględnieniem organizacji i zarządu gospodarstw włościańskich według VII wydania niemieckiego przełożyl i do potrzeb rolników polskich dostosował Witold Staniewicz, profesor Politechniki Lwowskiej. Minister Reform Rolnych*, Lwów 1928.
- Lewicka Z., *Informacja o kompletach tajnego nauczania w Wilnie (wspomnienia uczennicy)*, [w:] *Wilno jako ognisko oświaty w latach próby. Świadectwa o szkole lat 1939–1945*, zebrały i zredagowały E. Feliksiak i M. Skorko-Barańska, Białystok 1991.
- Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Dokumenty i materiały*, zebrał i wstępem opatrzył P. Łossowski, Warszawa 1991.
- „Mam na Pana nowy zamach...”. *Wybór korespondencji Jerzego Giedroycia z historykami i świadkami historii 1946–2000*, t. 3, wybór i oprac. S.M. Nowinowski i R. Stobiecki, Łódź–Paryż 2019.
- Mianowski S., *Świat który odszedł. Wspomnienia Wilnianina 1895–1945*, Warszawa 1995.
- Okulicz K., *Życie wyteżone. Witold Staniewicz na tle swego czasu*, „Kultura” [Paryż] 1967, nr 7–8.
- Sejm Wileński 1922. Przebieg posiedzeń według sprawozdań stenograficznych w opracowaniu kancelarii sejmowej*, Wilno 1922.
- Sprawozdania z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno 1934.
- Sprawozdanie Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie za okres 1918/19–1929/30*, Warszawa 1931.
- Srebrakowski A., *Studia i życie studenckie na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1929–1934. Fragmenty pamiętnika Bohdana Kopcia*, „Regiony i Pogranicza” 2017, nr 5.
- Staniewicz W., *Deflacja polska w latach 1929–1936*, wstęp i oprac. K. Badziak, M. Łapa, Łódź 2003.
- Staniewicz W., *Dwa lata dalszej pracy nad przebudową ustroju rolnego w Polsce (1928–1929)*, Warszawa 1930.

- Staniewicz W., *Dwór Wersoka Wielka. Studium historyczno-gospodarczo-prawne*, „Ateneum Wileńskie” 1926, z. 10–11.
- Staniewicz W., *Kolektywizacja rolnictwa Rosji Sowieckiej*, „Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej”, t. 1, Wilno 1933.
- Staniewicz W., *Matujzy Bolondziszki, wieś powiatu lidzkiego (studium społeczne i gospodarcze)*, Wilno 1923.
- Staniewicz W., *O program agrarny w Polsce i jego wykonanie. Mowy i przemówienia*, Warszawa 1928.
- Staniewicz W., *Prof. dr Ernest Laur (1871–1964)*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1965, t. 68 (2).
- Staniewicz W., *Przebudowa ustroju agrarnego w Polsce. Przemówienie na Radzie Głównej Naprawy Ustroju Rolnego w Warszawie 31 I 1928 r.*, Warszawa 1928.
- Staniewicz W., *Przedmiot i stanowisko w dziedzinie nauk społecznych oraz cele i środki polityki agrarnej*, Wilno 1924.
- Staniewicz W., *Reforma rolna a wytwórczość rolnicza. Odbitka z nr 1 „Rolnictwa”*, Warszawa 1928.
- Staniewicz W., *Rôle des grandes et des petites exploitations agricoles au point de vue des relations commerciales internationales*, „Revue Internationale de Renseignements Agricoles” 1926, vol. 4, nr 1.
- Staniewicz W., *Rzut oka na rozwój dziejów agrarnych na ziemiach litewskich*, „Ateneum Wileńskie” 1924, z. 5–6.
- Staniewicz W., *Uwagi o reformie stosunków rolnych w Polsce*, [w:] *Przemysł i Handel 1918–1928*, Warszawa 1928.
- Staniewicz W., *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1966, Seria B, z. 11.
- Staniewicz W., *Zmiany w strukturze agrarnej Polski*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1936, z. 4.
- Staniewicz W., *Związek włościański w Szwajcarii*, Wilno 1926.
- Swianiewicz S., *Witold Staniewicz*, „Kultura” [Paryż] 1967, nr 6.
- Świtalski K., *Diariusz 1919–1935*, do druku przygotowali A. Garlicki i R. Świątek, Warszawa 1992.
- Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spisy wykładów na trzy trymestry w roku akademickim...* [1924/1925–1938/1939], Wilno.
- Wyższa Szkoła Rolnicza w Poznaniu. Skład osobowy i spis wykładów. Rok akademicki 1958/59*, Poznań 1958.
- Zarys stanu i działalności Towarzystwa przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1907–1932 oraz sprawozdanie za rok 1931*, Wilno 1932.
- Zasztowt L., *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993, nr 4.
- Żongółłowicz B., *Dzienniki 1930–1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004.

Literatura

- Bardach J., *Polacy a narody Litwy historycznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, nr 38 (2).
- Bortkiewicz-Szyszkowska A., *Z historii Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Alma Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996.
- Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae in saeculis XVIII–XX, Tomus III: 1850/51–1917–18. S–Ś*, Kraków 2014.
- Dzieje Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1945–2019*, pod red. S. Jankowiaka i T. Schramma, Poznań 2019.
- Gawrońska-Garstka M., *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Uczelnia ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919–1939) w świetle źródeł*, Poznań 2016.
- Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 5: 1918–1951, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Ilgievič H., *Vilniaus senovės ir mokslo mylėtojai XX amžiaus pradžioje (Lovers of Vilnius antiquity and science at the beginning of the 20th century)*, Vilnius 2019.
- Januszewska-Jurkiewicz J., *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*, Katowice 2010.
- Jurkiewicz J., *Koncepcja krajowa a przemiany stosunków narodowościowych na Litwie i Białorusi w początkach XX w. (do 1918 r.)*, [w:] *Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu (11–12 maja 1998)*, red. J. Jurkiewicz, Poznań 1999.
- Jurkiewicz J., *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*, Poznań 1983.
- Kaczmarek Z., *Staniewiczowa Eugenia*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41, z. 3, Warszawa 2002.
- Kornat M., *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939) i jego wkład w rozwój polskiej sowietologii*, „Kwartalnik Historyczny” 2000, nr 3.
- Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–29*, Wilno 1929.
- Lewandowska S., *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997.
- Łapa M., *Modernizacja państwa. Polska polityka gospodarcza 1926–1929*, Łódź 2002.
- Łapa M., *Problemy przebudowy strukturalnej rolnictwa polskiego w latach 1926–1930. Program agrarny Witolda Staniewicza*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1999, t. 66.
- Łapa M., *Witold Staniewicz – minister reform rolnych w latach 1926–1930*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2009, t. 6.
- Łossowski P., *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1982.
- Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863–1864, 1914–1945*, Koszalin 1997.
- Mazur G., *Biuro Informacji i Propagandy SZP–ZWZ–AK 1939–1945*, Warszawa 1987.
- Na tropach bezprawia. Witold Staniewicz w areszcie śledczym*, red. Z. Kaczmarek, Poznań 1995.
- Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 3, red. J. Skórzyński, P. Sowiński, M. Strasz, Warszawa 2006.

- Popławski Z., *Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945*, Kraków 1994.
- Przeniosło M., *Stopnie, tytuły i stanowiska naukowe w II Rzeczypospolitej*, „Res Historica” 2012, nr 33.
- Przeniosło M., *Witold Staniewicz – profesor ekonomiki rolnictwa, rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2016, t. 12.
- Schramm T., *Kilka mniej znanych kart z dziejów Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1994.
- Smalianczuk A., *W poszukiwaniu idei narodowej. „Krajowość” początku XX wieku jako próba ideologii „Polaków litewskich”*, „Sprawy Narodowościowe” Seria Nowa 2017, nr 49. Opublikowano w Internecie: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_11649_sn_1527/c/sn.1527-3160.pdf
- Srebrakowski A., *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1995.
- Strzemski M., Bort Z., *Instytut Puławski w latach międzywojennych (1917–1939)*, Puławy 1982.
- Tomaszewski L., *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 1999.
- Trzaska T. [Zakrzewski Z.], *Człowiek nauki i nieugiętej postawy (Witold Staniewicz 1887–1966)*, [w:] *Byli wśród nas*, praca zbiorowa red. F. Lenort, Poznań 1978.
- Władyka W., *Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926–1935*, Wrocław 1977.
- Zakrzewski Z., *Zagadnienia rynku rolniczego w pracach profesora Witolda Staniewicza*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 1964, t. 77–G–3.
- Zięba A.A., *Staniewicz Witold Cezary*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLI. Warszawa–Kraków 2002.